

**MEDIATSIYA INSTITUTINI FUQAROLIK NIZOLARINI HAL
ETISHNING SAMARALI USULI SIFATIDA TAKOMILLASHTIRISH
MASALALARI**

**IMPROVING THE MEDIATION INSTITUTE AS AN EFFECTIVE
METHOD OF RESOLVING CIVIL DISPUTES**

Jalilova Sabrina Hamza qizi

Termiz davlat universiteti

Yuridik fakulteti I bosqich talabasi (bakalavr)

Annotatsiya. *Ushbu maqolada mediatsiya institutining fuqarolik nizolarini hal etishdagi o‘rni, huquqiy tabiati va amaliy ahamiyati tahlil qilinadi. O‘zbekiston Respublikasida mediatsiya institutining huquqiy asoslari va uning amaliyotdagi qo‘llanilish holati o‘rganiladi. Shuningdek, xorijiy davlatlar tajribasi asosida mediatsiyaning samaradorligini oshirish imkoniyatlari ko‘rib chiqiladi. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, mediatsiya sud yuklamasini kamaytirish, nizolarni tezkor va kam xarajat bilan hal etish hamda taraflar o‘rtasida o‘zaro kelishuv madaniyatini shakllantirishda muhim vosita ekanligi asoslanadi. Maqolada mediatsiya institutini takomillashtirish bo‘yicha ilmiy asoslangan takliflar ishlab chiqiladi.*

Abstract. *This article analyzes the role, legal nature, and practical significance of the mediation institute in resolving civil disputes. It examines the legal framework of mediation in the Republic of Uzbekistan and its practical application. The study also explores international experience and possible ways to enhance the effectiveness of mediation. The findings show that mediation is an important tool for reducing court workload, ensuring fast and cost-effective dispute resolution, and promoting a culture of mutual agreement between parties. The article provides scientifically grounded proposals for improving the mediation system.*

Kalit so‘zlar: *mediatsiya, fuqarolik nizolari, muqobil nizolarni hal etish, sud tizimi, yarashuv, huquqiy mexanizm, mediator, kelishuv bitimi.*

Keywords: *mediation, civil disputes, alternative dispute resolution, court system, reconciliation, legal mechanism, mediator, settlement agreement.*

Kirish. Bugungi kunda fuqarolik-huquqiy munosabatlarning tobora murakkablashib borishi natijasida yuzaga kelayotgan nizolarni samarali, tezkor va kam xarajat bilan hal etish dolzarb masalalardan biriga aylanmoqda. An'anaviy sud tartibida nizolarni ko'rib chiqish ayrim hollarda uzoq vaqt talab qilishi, ortiqcha moddiy va ma'naviy xarajatlarni keltirib chiqarishi hamda taraflar o'rtasidagi munosabatlarning yanada keskinlashishiga sabab bo'lishi mumkin. Shu bois dunyo amaliyotida nizolarni muqobil hal etish usullari, xususan, mediatsiya institutining ahamiyati tobora ortib bormoqda. Mediatsiya — bu nizolashayotgan taraflarning mustaqil va ixtiyoriy ravishda, xolis uchinchi shaxs — mediator ko'magida o'zaro maqbul yechimga erishishiga qaratilgan muqobil huquqiy mexanizmdir. Mazkur institut nafaqat nizolarni sudgacha yoki sud jarayonida tinch yo'l bilan hal etish imkonini beradi, balki taraflar o'rtasidagi hamkorlik munosabatlarini saqlab qolish, huquqiy madaniyatni yuksaltirish hamda sud organlari yuklamasini kamaytirishda muhim o'rin tutadi. O'zbekiston Respublikasida mediatsiya institutini rivojlantirish so'nggi yillarda sud-huquq islohotlarining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida e'tirof etilmoqda. Mediatsiyaning huquqiy asoslari yaratilgani va uni amaliyotga joriy etish bo'yicha qator chora-tadbirlar amalga oshirilayotganiga qaramay, mazkur institutdan foydalanish darajasi hali yetarli emas. Xususan, aholining mediatsiya haqidagi huquqiy xabardorligi, mediatorlar malakasi, mediatsiya natijalarining ijro mexanizmlari hamda ushbu institutni qo'llash doirasini kengaytirish bilan bog'liq ayrim muammolar mavjud. Shu munosabat bilan mediatsiya institutining fuqarolik nizolarini hal etishdagi o'rni va samaradorligini ilmiy jihatdan tahlil qilish, xorijiy davlatlar tajribasini o'rganish hamda milliy qonunchilik va amaliyotni yanada takomillashtirish bo'yicha ilmiy asoslangan takliflar ishlab chiqish alohida ahamiyat kasb etadi. Mazkur maqolaning maqsadi mediatsiya institutining fuqarolik nizolarini hal etishdagi huquqiy va amaliy ahamiyatini tahlil qilish, O'zbekiston Respublikasida uning qo'llanilish holatini baholash, rivojlangan davlatlar tajribasini

o'rganish hamda mediatsiya tizimini takomillashtirish yuzasidan ilmiy asoslangan taklif va tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

Asosiy qism:

1. Mediatsiya institutining huquqiy mohiyati va fuqarolik nizolarini hal etishdagi ahamiyati

Mediatsiya zamonaviy huquq tizimida nizolarni muqobil hal etish institutlarining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Mazkur institut taraflarning o'zaro ixtiyoriy kelishuvi asosida, mustaqil va xolis uchinchi shaxs – mediator ishtirokida fuqarolik-huquqiy nizolarni suddan tashqari yoki sud jarayonining istalgan bosqichida tinch yo'l bilan hal etishga xizmat qiladi. Mediator nizoni hal qiluvchi organ emas, balki muzokaralarni tashkil etuvchi va taraflarning o'zaro manfaatli yechim topishiga ko'maklashuvchi neytral vositachidir. Mediatsiyaning asosiy tamoyillari ixtiyoriylik, tenglik, xolislik, maxfiylik hamda taraflarning mustaqilligidan iborat. Mazkur tamoyillar fuqarolik huquqining dispozitivlik prinsipi bilan uzviy bog'liq bo'lib, shaxslarning o'z huquq va manfaatlarini mustaqil ravishda himoya qilish imkoniyatini kengaytiradi. Ilmiy adabiyotlarda mediatsiya nafaqat nizolarni hal etish usuli, balki jamiyatda kelishuv madaniyatini shakllantirish, huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yuksaltirish vositasi sifatida ham e'tirof etiladi. Mediatsiya natijasida taraflar o'rtasidagi munosabatlar saqlanib qoladi, kelgusidagi hamkorlik uchun qulay muhit yaratiladi hamda ijtimoiy ziddiyatlarning chuqurlashishining oldi olinadi.

Fuqarolik-huquqiy munosabatlarda, ayniqsa oilaviy, mehnat, mulkiy, meros, shartnomaviy hamda tadbirkorlik nizolarida mediatsiya samarali huquqiy mexanizm sifatida namoyon bo'lmoqda. Sud qarori odatda g'olib va mag'lub tomonlarni yuzaga keltirsa, mediatsiya jarayonida har ikki tomon manfaatlarini inobatga oluvchi "win-win" tamoyili asosida kelishuvga erishish imkoniyati mavjud. Mediatsiyaning iqtisodiy samaradorligi ham alohida ahamiyatga ega. Sud xarajatlari, davlat boji, advokat xizmatlari hamda uzoq davom etadigan sud jarayonlari bilan bog'liq xarajatlar sezilarli darajada kamayadi. Bundan tashqari, sudlarning ish yuklamasi qisqarishi odil sudlov sifatining oshishiga xizmat qiladi.

Shu sababli rivojlangan davlatlar tajribasi mediatsiyani fuqarolik sud ish yuritishining ajralmas elementi sifatida rivojlantirish zarurligini ko'rsatmoqda.

2. O'zbekiston Respublikasida mediatsiya institutining huquqiy asoslari va amaliyoti

O'zbekiston Respublikasida mediatsiya institutining huquqiy poydevori "Mediatsiya to'g'risida"gi Qonun bilan yaratilgan. Mazkur qonun mediatsiya tushunchasi, uni qo'llash sohalari, mediatorlarning huquq va majburiyatlari, mediatsiya kelishuvi hamda mediatsiya tartibini huquqiy jihatdan tartibga soladi. Milliy qonunchilikka muvofiq mediatsiya fuqarolik-huquqiy, iqtisodiy, mehnat va oilaviy munosabatlardan kelib chiqadigan nizolarga nisbatan qo'llanilishi mumkin. Mediatsiyaning asosiy afzalligi shundaki, u sudgacha bo'lgan bosqichda ham, sud muhokamasi davomida ham amalga oshirilishi mumkin.

So'nggi yillarda mamlakatda sud-huquq islohotlari doirasida mediatsiyani rivojlantirishga qaratilgan qator normativ-huquqiy hujjatlar qabul qilindi. Sudlar tomonidan taraflarga mediatsiyadan foydalanish tavsiya etilishi, mediatorlar reyestrining shakllantirilishi hamda mediatorlarni tayyorlash tizimining yo'lga qo'yilishi ushbu institutni rivojlantirishga xizmat qilmoqda. Biroq amaliyot tahlili mediatsiya institutining imkoniyatlari hali to'liq ishga solinmaganligini ko'rsatmoqda. Birinchidan, fuqarolar o'rtasida mediatsiyaning afzalliklari haqida yetarli tushuncha shakllanmagan. Ikkinchidan, malakali mediatorlar soni hududlar kesimida yetarli emas. Uchinchidan, ayrim fuqarolar sud qarorini nizoni hal etishning yagona ishonchli vositasi deb hisoblaydilar. Mazkur holatlar mediatsiya institutini yanada takomillashtirish va uni aholiga yaqinlashtirish zaruratini yuzaga keltirmoqda.

3. Xorijiy davlatlar tajribasi va uning qiyosiy tahlili

Mediatsiya instituti rivojlangan davlatlarning huquq tizimida keng qo'llaniladigan samarali mexanizmlardan biridir. Xususan, AQShda fuqarolik ishlarining katta qismi sud muhokamasiga qadar mediatsiya orqali hal etiladi. Ko'plab shtatlarda sudlar ayrim toifadagi nizolar bo'yicha mediatsiya jarayonidan foydalanishni tavsiya etadi yoki dastlabki bosqich sifatida belgilaydi. Buyuk

Britaniyada "Civil Procedure Rules" doirasida mediatsiyaga alohida e'tibor qaratilgan bo'lib, sudlar taraflarning mediatsiyadan asossiz ravishda bosh tortishini sud xarajatlarini taqsimlashda inobatga oladi. Natijada fuqarolar mediatsiyaga faol murojaat qilmoqda. Germaniya tajribasida sudlar huzurida yarashuv sudyalari instituti faoliyat yuritadi. Ushbu tizim nizolarni sud qarorisiz, muzokaralar orqali hal qilish imkonini beradi. Natijada sudlarning ish yuklamasi sezilarli darajada kamaygan. Yaponiya va Janubiy Koreyada esa mediatsiya jamiyatning huquqiy madaniyati bilan uyg'unlashgan. Milliy mentalitetda kelishuv va murosaga ustuvor ahamiyat berilishi mediatsiya institutining muvaffaqiyatli rivojlanishiga xizmat qilmoqda. Mazkur davlatlar tajribasi shuni ko'rsatadiki, mediatsiyaning samaradorligi faqat qonunchilikka emas, balki fuqarolarning huquqiy madaniyati, mediatorlarning kasbiy malakasi hamda davlat tomonidan yaratilgan institutsional mexanizmlarga ham bevosita bog'liq.

4. Mediatsiya institutining amaliy muammolari

O'zbekiston Respublikasida mediatsiya institutining rivojlanishiga to'sqinlik qilayotgan qator omillar mavjud. Birinchi muammo — aholining huquqiy xabardorligi pastligidir. Fuqarolarning aksariyati mediatsiyaning mazmuni, afzalliklari va undan foydalanish tartibi haqida yetarli ma'lumotga ega emas. Ikkinchi muammo — professional mediatorlarni tayyorlash tizimining to'liq takomillashmaganligidir. Mediator nafaqat huquqshunos, balki muzokara olib borish, psixologiya, konfliktologiya va kommunikatsiya sohasida ham yuqori malakaga ega bo'lishi zarur. Uchinchi muammo — mediatsiya xizmatlari hududlar bo'yicha bir xil rivojlanmaganidir. Ayrim hududlarda mediatorlar faoliyati deyarli yo'lga qo'yilmagan. To'rtinchi muammo — mediatsiya natijasida tuzilgan kelishuvlarning ijrosi bilan bog'liq ayrim tashkiliy va huquqiy masalalardir. Amaliyotda kelishuvlarning bajarilishi ustidan nazorat qilish mexanizmlarini yanada takomillashtirish zarurati mavjud. Beshinchi muammo — ayrim nizolar bo'yicha fuqarolarning sud muhokamasini ustun qo'yishi va mediatsiyaga nisbatan ishonchning yetarli darajada shakllanmaganligidir.

5. Mediatsiya institutini takomillashtirishning ustuvor yo‘nalishlari

Tadqiqot natijalari asosida mediatsiya institutining samaradorligini oshirish uchun quyidagi takliflarni ilgari surish mumkin. Birinchidan, aholining huquqiy savodxonligini oshirish maqsadida mediatsiyaning afzalliklari ommaviy axborot vositalari, ijtimoiy tarmoqlar, oliy ta'lim muassasalari va yuridik klinikalar orqali keng targ‘ib qilinishi zarur. Ikkinchidan, mediatorlarni tayyorlash va ularning malakasini muntazam oshirib borishning zamonaviy tizimini yaratish lozim. O‘quv dasturlariga xalqaro mediatsiya standartlari, konfliktologiya, psixologiya va muzokaralar texnologiyalarini keng joriy etish maqsadga muvofiq. Uchinchidan, fuqarolik ishlari bo‘yicha ayrim toifadagi nizolarda sudgacha majburiy mediatsiya bosqichini joriy etish masalasini xalqaro tajriba asosida bosqichma-bosqich ko‘rib chiqish mumkin. To‘rtinchidan, mediatsiya kelishuvlarini elektron shaklda rasmiylashtirish, ularni sud tomonidan soddalashtirilgan tartibda tasdiqlash hamda ijrosini ta'minlashning raqamli mexanizmlarini joriy etish maqsadga muvofiq. Beshinchidan, sudlar, advokatura, notariat hamda mediatorlar o‘rtasidagi institutsional hamkorlikni kuchaytirish orqali fuqarolarni mediatsiyaga faol yo‘naltirish tizimini yaratish lozim. Yuqoridagi takliflarning amaliyotga joriy etilishi fuqarolik nizolarini hal etish tizimining samaradorligini oshirish, sud organlari yuklamasini kamaytirish hamda jamiyatda kelishuv madaniyatini rivojlantirishga xizmat qiladi. Natijada mediatsiya O‘zbekiston Respublikasida odil sudlovni ta‘minlovchi muqobil va samarali huquqiy institut sifatida yanada mustahkam o‘rin egallaydi.

Xulosa: Mediatsiya instituti fuqarolik nizolarini hal etishda zamonaviy va samarali usullardan biri hisoblanadi. Uning asosiy afzalligi shundaki, u taraflarga sudga murojaat qilmasdan turib, o‘zaro kelishuv asosida muammoni hal qilish imkonini beradi. Bu esa vaqt, mablag‘ va asabiylikni kamaytiradi, shuningdek, taraflar o‘rtasidagi munosabatlarning saqlanib qolishiga yordam beradi. O‘zbekistonda mediatsiya institutini rivojlantirish bo‘yicha huquqiy asoslar yaratilgan bo‘lsa-da, uning amaliy qo‘llanilishi hali to‘liq darajada shakllanmagan. Xorijiy davlatlar tajribasi shuni ko‘rsatadiki, mediatsiya rivojlangan joylarda sud

tizimi yengillashadi va nizolar tezroq hal etiladi. Shu sababli O‘zbekistonda ham mediatsiyani keng joriy etish, uni fuqarolik huquqiy munosabatlarning ajralmas qismiga aylantirish zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi (2023-yil tahriri).
2. O‘zbekiston Respublikasining “Mediatsiya to‘g‘risida”gi Qonuni, 2018-yil 3-iyul.
3. O‘zbekiston Respublikasining Fuqarolik kodeksi.
4. O‘zbekiston Respublikasining Fuqarolik protsessual kodeksi.
5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Sud-huquq tizimini yanada isloh qilish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi farmonlari.
6. O‘zbekiston Respublikasi Oliy sudi plenum qarorlari (mediatsiya va fuqarolik ishlariga oid).
7. United Nations Convention on International Settlement Agreements Resulting from Mediation (Singapore Convention on Mediation, 2019).
8. O‘zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi rasmiy ma’lumotlari va mediatsiya statistik hisobotlari.